

KÖZHASZNÚ NYOMDAI KALAUZ

**A NYOMDAI ÜGYEK IRÁNT ÉRDEKLŐDŐ KÖZÖNSÉG
VALAMINT
A MAGYARAJKÚ KÖNYVNYOMDÁSZOK
SZÁMÁRA**

**SZERKESZTETTÉK:
BÓNA KÁROLY J. ÉS NÁNAY SAMU**

**NYITRÁN
KIADJÁK: BÓNA, NÁNAY ÉS BAUER
1884**

Nyitrán nyom. Schempek és Huszár

TARTALOM

Előszó

I. RÉSZ Az írás fejlődéséről

Mikép fejlődött az írás?

II. RÉSZ Tudnivaló a könyvnyomdászatról

Mit értünk a könyvnyomdászat alatt?

A könyvnyomdászatnál a törvények figyelemre méltatandók-e?

III. RÉSZ A könyvnyomda főrészeiről

Mit értünk a nyomdai főrészek alatt?

IV. RÉSZ A nyomdai legszükségesebb segéd-eszközökről

Mit értünk a nyomdai segéd-eszközök alatt?

V. RÉSZ A betűszekrények és a görög betűk ismertetéséről

A közönséges antiqua szekrény

Új antiqua szekrény

A fraktur szekrény

A görög szekrény

A görög betűk ismertetéséről

VI. RÉSZ A szedés-, a javítás- s az osztásról

Mit értünk a szedés alatt?

Mikép lehet a kéziratot kiszámitani?

Ívjel mutató, azaz elsődleti tábla

A leggyakoribb kilövési módok

A javításról s a javítójelek ismertetéséről

A nyomtatványok alakjáról

Hogyan szedessenek a jegyzetek?

Az illusztrációk mikénti elhelyezéséről

Az initialék mikénti elhelyezéséről

A cimszedés alapelveiről

Hogyan szedessék a könyvgerinc?

A táblázat-szedés alapelveiről

Hogyan lehet plakát-betűket gyorsan készíteni?

Hogyan lehet árnyképeket olcsón készíteni?

Mit értünk az osztás alatt?

VII. RÉSZ A nyomtatásról és a sajtóról

Mit értünk a nyomtatás alatt?

A gyorssajtó

A kézisajtó

Hogyan lehet monogrammot monogramm-betű nélkül nyomtatni?

Mikép lehet a papír-szükségletet kiszámitani?

A simító-sajtó

VIII. RÉSZ A helyesírásról

A mondatjelek használata

A nagy kezdőbetűk használata

IX. RÉSZ Az egészségügyről

Néhány egészségügyi észrevétel

Előszó

Az iparágak nagyrésze eddigelé csak gyakorlati uton sajátított el, a kor előhaladása pedig megköveteli, hogy az iparágak mesterségei segédkönyvekben öleltessenek fel, mert meggyőződésünk az, hogy ez által az egyes iparágak csak nyernek: ha rövid és érthető alakban, azaz ha egy olcsó zsebkönyvben előadatnak. Ezt bizonyítja az eddig megjelent segédkönyvek sokasága. A nyomdászat sem maradhat hátra, ennél fogva elhatároztuk az általunk kiadni szándékolt „Nyomdászok segédkönyve” helyett a „Nyomdai Kalauz” kiadását és azzal a nyomdai ügyek iránt érdeklődő közönség, valamint a magyarajku könyvnyomdászok elé állni azon kérelemmel: hogy fogadják azt annyi szeretettel és pártolással, mint mennyivel hazánk nyomdászati iparát emelni óhajtják; mert mi azon édes reményben élünk, hogy a művecskének kiadása által, amely a nyomdászatnak a legjobb kútfők után az elméleti és gyakorlati részét lehetőleg röviden és egyszerű modorban tárgyalja, nemcsak a nyomdászoknak, hanem egyáltalán a t. közönségnek is hasznos és hézagot pótló szolgálatot vélünk tenni annál is inkább, mivel a magyar szak-irodalom eddig ilyesmivel nem bír.

Menj tehát kis „Kalauzunk” az érdeklődők körébe – kikhez egyúttal azon kérelemmel fordulunk, miszerint a munkában előforduló hiányosságok iránt szíves elnézéssel viseltessenek, mert a nyomdászat jelen állásáról kimerítő képet nyújtani, a művelődéstörténet íróinak feladata – s tartsd föl bennök, mint tanácsadó, a nyomdai haladás eszméjét!

Nyitrán, 1884. évben.

A kiadók.

I. RÉSZ

Az írás fejlődéséről

Miképp fejlődött az írás?

Az emberi találmányok közt egy sem bir oly nagy horderővel, mint az, a mely a kiejtett szót jelek által képes a szemnek fölmutatni, vagyis az írás.

A beszéd, a mint tudjuk, az emberrel születik s az embert emberré teszi; de az írás is az emberhez oly közel áll, hogy anélkül mivel ember nem létezhetik.

Az ember felfog, gondol, itél és gondolatait egymással közli: hallható, avagy látható módon – az mindegy; mert az írás ép’ oly beszéd, mint az élő szó. Csak az a különbség: hogy az írást, mint egy kézi mesterséget lehet megtanulni; a nyelvet, azaz a beszéd tant azonban csakis hosszabb gyakorlat által lehet elsajátítani, ha az ember a nyelvtannak a lényét felfogja. Az írás e szerint mesterséges segéd-eszköz, mely az idegen nyelvek megtanulását előmozdítja, sőt az anyanyelvét is, melyet az ember már csecsemőkorban kezd tanulni.

Hogy az emberiség a született anyanyelvét mily soká beszélte a nélkül: hogy valakinek eszébe jutott volna a hallható szót jelek által előmutatni? – az nem tudatik s annak keletkezése egykönnyen ki sem fog puhatoltatni; de hogy azon eszme, a mely a kiejtett szót jelek által megörökíti, egy fenséges és magasztos vala, hogy az egy közönséges halandóé nem vala: azt már az ó-korban élők is elismerték, mert e találmányt a bálványoktól eredőnek vélték.

De légyenek azok akár fönicianusok avagy egyiptusok, akik legelőször irtak, annyi bizonyos, hogy ők akkoron még egyes betűket a szó kifejezéséhez nem ismertek, hanem csakis egyes szavakat. Ezen szavak pedig ismerős tárgyakat ábrázoltak s így az írás hieroglif azaz szóképpé lőn. Nyers és hiányos volt ezen írás, mert csakis a legismeretesebb szavakat lehetett ismeretes tárgyak által kiírni, illetve egy gúlára kivésni; ez okból későbbben különféle simbolikus jelek által pótolták a hiányzó jeleket azaz tárgyakat.

Az emberi szellemnek és igényeknek e képes s hiányos írás azonban csakis rövid ideig felelt meg, mert bonyolódott vala. Ez okból a képes írást más önkényű jelek által egyszerűsítették körülbelül olyképp, mint azt p. o. a chinaiak manapság is teszik.

Ámbár ezen önkényű jelek egyszerűbbek valának, azért mégis bonyolódottak voltak, mert szintén egész szavakat fejeztek ki, avagy csakis többféle jelek által lehetett egy szót kifejezni; nem csoda tehát, hogy azon emberek, a kik manapság is ezen írást használják, nem igen jártasak az írásban.

A legnagyobb haladás azonban akkor történt: midőn a szónak egysége szétszótagoltatott és ezen szótagoknak egyes kifejező *betűket* adtak, s ezen betűkből a szótagok a szórendszer szerint összeállítottak. Ez azonban előbb nem történhetett csakis akkor, midőn az emberek már felfogták, hogy a szavak szótagokból állanak, s hogy kevesebb jelek is elegendők ahhoz, hogy egy hallható szó értelmesen kifejeztessék és láthatóvá tétethessék.

Midőn az emberek a betűíráshoz áttértek, akkor a hallható szóhangnak látható előállításához is különféle jelek keletkeztek. A nyugatiak ugyanis, sőt még manapság is mindazon népfajok, melyek a közművelődésnek terjesztői, bármi betűírást használnak is az írásnál, nemcsak a magán-, de a mássalhangzókat is kiírták s egymás mellé szorosan helyezték; a keletiek azonban a mássalhangzókat csakis egy ékezzel avagy egy olvasójellel tüntették elő s azt manapság is így teszik. A magánhangzókat pedig egyik népfaj a másiktól sajátította el. Az *a* magánhangzót p. o. a magyar, német s a tót *a*-nak, a zsidó *aleph*-nek, a görög *alpha*-nak s az orosz *ass*-nak nevezi, illetve mondja ki; ez tehát azt bizonyítja, hogy az elsajátítás tény, mert a rokon kiejtés félig-meddig ugyanaz. A rómaiak és görögök azonkívül már oda is törekedtek,

miszerint a kézírás azon tökélyre fejlesztessék, hogy az ember által kimondott s hallható szót azonnal egyes rövidített jelek által – mint p. o. a jelen korban használatban lévő Gabelsberger-féle gyorsírázatnál – lehessen kifejezni. A történelem ugyanis azt állítja, hogy Xenophon Sokratesnek (a ki a híres Xantippét bírja nevelni, s a ki nevének folytonos fecsegése miatt azt állítja, hogy a nők nyelv nélkül beszélnek!), szellemdús beszédeit rövidített irmodor által vala képes leírni. A rómaiaknál ezen gyorsírázat „Notae” név alatt vala ismeretes; de népszerűvé ép’ úgy nem vált: mint manapság a bonyolódott stenographia.

A betűk azonban nem valának mindenütt külalakra nézve egyenlők, mert minden nemzet nyelve szerint módosította a kifejező írást; sőt mi több, a sorok írása is különféleképpen történt; mert némely nemzet, mint p. o. mi nyugatiak: balról jobbra írt; más pedig, mint p. o. a keletiek és a zsidók: jobbról balra; avagy, mint a kínaiak: felülről alulra.

Általában véve az írás rendszere a könyvnyomdászat feltalálásáig kevés változáson ment keresztül; némelyik feledékenységre ment, néhány pedig a latin s görög betűrendszerből keletkezett. Az író-eszközök javítása szintén igen csekély befolyást gyakorolt az írásra; legföljebb ahhoz járultak, hogy azt megkönnyítették.

A középkorban, a midőn csakis a magasrangúak voltak jártasak az írásban, s a midőn a vitézek és a grófok is irományaikat nagyobbrészt mások által készítették: úgy szólván nem is írtak, hanem csakis festettek, mert a betűk különféleképpen diszítve valának. Akkoron az írás, mint minden tudomány és művészet, csakis zárdákban vala honos és ismeretes; mert a tudománynak férfiai, a folytonos fegyvercsörgés és háborúk miatt, oda menekültek volt.

Midőn Guttenberg azaz Gansfleisch János (szül. Mainzban 1401-ben, † 1468-ban), német nemes, ki anyjától a Guttenberg nevet vette föl, 1440-ben a könyvnyomdát feltalálta, akkor ezen hatalmas művészet miatt az irmodor is új útra tereltetett. Azon szögletes, különféle festék által diszített s itt-ott eltorzított kezdő betűk, azaz „Initialiák”, a melyeket a szerzetesek könyveikben használtak, a nyomtatáshoz nem igen voltak alkalmasak, mert a nyomtatás egyszerűséget igényel; a kézíráshoz szintén nem voltak már célszerűk, mert bonyolódottságuk miatt nem lehetett velük gyorsan és folyékonyan írni. Nem csoda tehát, hogy az írás és a nyomtatásnak igényei egymástól nagyon elágaztak; előbbi egy szónak a betűit egy jel által akarva kiírni, utóbbi pedig betűit, a melyek szétszórhatók és viszont össze is szedhetők voltak s azok is maradtak, olvashatóbbá akarva tenni.

A Guttenberg által feltalált betűk alakja ugyanis nemcsak egész Németországban, hanem Európa legtöbb országaiban, kivált Olaszországban is elterjesztetett, hol a régi gót (Gothisch) betűket, melyből később a mostani német swabach (Schwabach) és fraktur betűk keletkeztek, legelőször változtatták a romain vagyis antiqua (latin) és az italique vagyis cursiv (dúló) betűkre, s a betűnek törzs-vastagságában is több javítást léptettek életbe. – A betűnek törzs-vastagsága azonban különféle volt, mert nem létezett egy egyöntetű rendszer; manapság azonban e bajon is már segítve van s pedig a Didot által feltalált egyöntetű, ciceron alapuló typometricai rendszer által, amely 12 pontból áll. E szerint 1 pont = 1/8 petit, 2 p. = 1/4 petit, 3 p. = 1/4 cicero, 4 p. = egy diamant (gyöngy), 5 p. = e. perl, 6 p. = e. nonpareil, 8 p. = e. petit, 9 p. = e. bourgeois, 10 p. = e. garmond, 12 p. = e. cicero, 14 p. = e. mittel, 16 p. = e. tertia; a betű magassága pedig 63 pont, a kizáróknak és az ürpótoknak 51 pont. – Ha ezen typometricai rendszer nem volna, akkor a betűk (írás) megrendelésénél nem egy zavar keletkezne; mióta azonban e rendszer létezik, azóta a legkisebb betű vastagságtól az ugynevezett gyöngytől felfelé, többféle betűfaj keletkezett; p. o. a cicero írásnak van – mint ezen mintából kitűnik:

közönséges antiqua, félkövér, egyptienne stb.

cursiv, új cursiv, merkantill, ronde stb.

Fraktur, Schwabach, Gothisch stb.

betűje. – S ezen írásfajok valamint a különféle körzetek is (miután a nyomdászattal egyidejűleg s ugyanazon kútforrásból származott a metsző- és véső-művészet is), a kor igényei miatt az alakra nézve mindég változnak.

E szerint tehát már több, mint 400 éve annak, hogy a kézírás a nyomott írástól, illetve az utóbbi az előbbitől végképen elvált. Ez óta mindkettő saját útján halad előre, s odáig vitték: hogy manapság a nyomtatás a kézírást, legyen az ámbár a legszebb kaligraphia avagy bármiféle autograph által is sokszorosítva, fölülmulja!

II. RÉSZ

Tudnivaló a könyvnyomdászatról

Mit értünk a könyvnyomdászat alatt?

A nyomdászat alatt művészet értetendő, mert feltalálásakor nemcsak a hasznos után törekedett, hanem a szépnek is hódolt, mint manapság is; ennél fogva nem sokára nélkülözhetetlenné vált s szabadalmakkal tüntettetett ki.

Jelenleg a szabadalmak megszűntek, a tekintély odaveszett. A művészetek sorában „hamupipőke” gyanánt tekintetik, a tudománynak már csak napszámosa, nem pedig annak hasonló célok után törekvő testvére, s hivei által egoistikus vágyaik kielégítésére csak fejős tehénnek tekintetik. A nyomdászat e sülyedésének oka: az iparszabadság.

A könyvnyomdászat mechanikája alatt pedig értetendő, hogy az összeszedhető és szétosztható egyes betűk, léniaiak stb. forma alakban rakatnak, s hogy az összerakott formákról, a kézi avagy a gyorsajtóban a szükséges és olvasható példányok kinyomatnak.

A nyomdászatnál azonban, amely magasabb szellemi s technikai fejlettséget feltételez, az feltűnő, hogy rászorul különféle mesterségek támogatására, noha a papírgyártás és betűöntés csaknem kizárólag a nyomdászatnak köszöni létét; mert a könyvkereskedés, festékgyártás, gépisme, fametszés, horgedzés és még egy csomó iparág képezik kiegészítő részét, vagy legalább gyümölcsöző összefüggésben állnak vele.

Manapság ugyanis egy nagyobb nyomdában, amely a kor igényeinek megfelel, a gyors- és a kézi-sajtókon kívül hosszú sorokban állnak az állványok (regálisok) több osztállyal, rajtuk a különféle betűket tartalmazó betűszekrényekkel, melyeknek apró rekeszeibe osztatnak be a kis és nagy betűk, vagyis a szavak és sorok, melyek egy könyv stb. kieszédéséhez szükségesek. A betűszekrények előtt pedig állanak a szedők, olvasva a kéziratartóról a kéziratot s szerényen rakva betűt betű után a sorok megkívánt szélességéhez csavar segítségével igazítható „sorzóvasba” (winkelbe), mely ha bizonyos számú sorokkal már megtelt, a szedés félretételével ismét kiürítettik, azaz a sorok egy szedő-hajóra kiemeltetnek mindaddig, míg a szedés nem kész; ha a szedés kész, azaz ha a szekrények üresek, akkor „osztással” foglalkoznak. Három-négy nap alatt a szorgalmas szedő közönséges könyvalakból elkészít egy ívnyit. A leggyakrabban használt betűk azonban, p. o. petit, bourgeois, garmond és cicero, szépen besztva, több mázsányi mennyiségben fekszenek a már említett betűszekrényekben; sőt egy jól berendezett nyomdában több száz fajta betű is van, p. o. latin, (a milyennel a magyar szöveg is szedetik), gót (német) stb., vannak aztán cifra betűk stb., és mindez a legkisebbtől az úgynevezett gyöngyírástól (diamant), amely csak harmadrész nagyságu azokhoz képest, melyekkel e szöveg szedve van – a legnagyobb és legkövérebb fajtáig. Minden faj azonban, valamint a falragaszokhoz hasonló 1–2 lábnyi magas fabetűk is, más azaz egy önálló szekrényben, osztatik.

S mivel korunkban a sajtó az összes szellemi élet közvetítője, ennél fogva nem csoda, hogy Magyarhonban máris 300 nyomda van, s hogy Budapesten 3 szaklap is jelenik meg, még pedig a „Typographia” (hetilap), a „Graphica” (havonta 2-szer) és a „Nyomdászok Közlönye” (hav. 2-szer). Ezen 300 nyomda mellett azonban Magyarhonban ezideig csakis egy gépgyár (Wörner J. és társa, Bpsten) és két betűöntőde (Fischer és Mika, valamint Rust és társa, Bpsten) létezik.

–a

A könyvnyomdászatnál a törvények figyelemre méltatandók-e?

A könyvnyomdászatról általán ismeretes, hogy mindaddig, míg a szabadsajtó életbe nem lépett, a censura alá vala vetve; manapság ettől ment; a nyomdász azonban, ha kellemetlenségbe nem akar jönni, köteles néhány törvénycikket figyelemre méltatni, még pedig a következőket:

1. Az 1848-ik évi XVIII-ik trcnnek, azaz a sajtótörvénynek 40. §-át, mert az ekkép szól: „Ugy a nyomtatványokból, mint az ábrázolatokból két (2) példány a helybeli hatóságnak átadandó, egyik a hatóságé, másik bekötve a nemzeti muzeumé lesz.”
2. Ugyanazon trckknek a 41. §-át, mert az ekkép szól: „Mely nyomdatulajdonos bármely nyomtatványra nevét és lakát nem teszi ki, ha a nyomtatvány sajtóvétséget foglal magában, bűntársnak tekintetik; ellenkező esetben 100 frtig terjedhető büntetésben marasztaltathatik el.”
3. Az 1881. évi XXVI. trckknek, azaz a bélyegilletékre vonatkozó trc. 28. §-át, mert az ekkép szól: „Az illetéki szabályok (192. §.) azon rendelkezése, mely szerint a hirlapokba iktatott bélyeg köteles hirdetményektől járó bélyegilleték a lapkiadót terheli, azzal bővítettik, hogy a bélyegköteles tárgyat előállító nyomdatulajdonos, a hirdetési bélyegilletékért kezeskedik. – A nyomdatulajdonos köteles az üzletében nyomandó s hirdetményeket felvevő minden hirlapot vagy időszaki lapot első megjelenésétől számítandó 8 nap alatt az illető illetékkiszabási vagy adóhivatalnál bejelenteni, máskülönben közigazgatási uton 20 és ismétlés esetében 100 frtig terjedhető pénzbírsággal terhelhetik.”

—y

III. RÉSZ

A könyvnyomda főrészeiről

Mit értünk a nyomdai főrészek alatt?

A nyomdai főrészek alatt értjük: a kézi avagy a gyorsajót, a simító-sajót avagy a pakoló-prést, a folyó betűket (Brodschriften) – azaz mindazon betűket, melyek nem cimek, hanem a könyvszedéshez használatnak, p. o.:

petit, garmond, cícero,
a falragasz-betűk, a cim- és a cifrabetűk, a keretek s diszletek
 a különféle léniák — = — ... ~ amelyek a typometricai rendszer
szerint vágottak, a festék stb.

—y

IV. RÉSZ

A nyomdai legszükségesebb segéd-eszközökről

Mit értünk a nyomdai segéd-eszközök alatt?

A nyomdai segéd-eszközök alatt értetnek:

Az *állványok* (Regale). Az állványokon, amelyek több osztállyal birnak, vannak a betű-szekrények.

Az *ár* (Ahle). Ezen eszköz által a betűhibák stb. kiemeltetnek és lapos fogóval a helyes betűk visszanyomatnak.

Az *árkolt ürpót* (Hohlsteg), amely a formazáráshoz használtatik. Ezen nagyobb ürpót, hogy a súlyban könnyebb legyen, a közepén kiárkolt.

A *betűszekrények* (Setzkasten). A betűszekrények rekeszekre vannak felosztva, amint a 10. lapon látható, s azokba tétetnek a betűk; a léniaszekrénybe pedig a léniaiák.

A *faragó-kés* (Schnitzer), amely az ólomléniaiák szétvágására és a körzetléniaiakon való sarkok metszésére használtatik.

A *forma-állványok* (Form-Regale), melyekbe a szedő-deszkák tétetnek.

A *formazáró-készülék* (Schliesszeig), mely által a forma (szedés) a szorító-keretben szorosra szorítottatik.

A *hajók* (Setzschiffe) A hajók különféle nagyságúak s arra szükségesek, hogy rájuk a szedett sorok a sorzó-vasból kiemeltessenek; a nagyobb hajók keretei közt azonban önlemez van, amely foggantyújánál fogva kihúzható.

A *javitó-szék* (Corrigierstuhl), melyre a szedő-deszka a javítandó formával javítás végett föltétetik.

A *kézi henger* (Auftragwalze), amely a korrektura-levonásnál szükséges. A kézi henger belül fából, kívül ruganyos anyaggal ($\frac{1}{3}$ szörp s $\frac{2}{3}$ enyv) bevont eszköz, mely által, ha festékekkel a festékkőlapon telítetnek s ha a formán végig görgettetik, a forma befestetik.

A *kézirat-tartó* (Tenakel). Ez egy +-alaku faeszköz s két részből áll; az egyik egy fennálló, vas-szöggel ellátott lécs, amely a betűszekrény jobb avagy bal szélébe szuratik és azután a kézirat rátámasztatik; a másik pedig egy kétágú csipettyű (Divisorium), a mellyel a kézirat átkaroltatik.

A *sor ritkító-vonalak* (Durchschuss). E vonalak által, mintán a nyomdai rendszer szerint vágottak, a kiszedett sorok ritkíthatók, mert nem oly magasak, mint a betűk.

A *sorzóvas* (Winkelhacken). Ezen eszközbe rakatnak a betűk egy szedő lénia felületén mindaddig, míg egy sort nem képeznek; a sorok pedig egy hajóra kiemeltetnek. A sor szélességének szabályozása pedig a csavarkulcsnak kinyitása és bezárása által történik, még pedig a következőkép: Hogyha p. o. azt akarjuk, hogy a szedendő sorok 8 cicero szélesek legyenek, akkor a sorzón a csavarkulcsot felnyitjuk s a sorzóba egy 8 cicero hosszú ürpót (stéget) fektetve helyezzük s azután a csavarkulcsot addig toljuk, míg az ürpóton fönnakad, ekkor a csavarkulcs bezáratik s a sor szélessége kész.

A *szedő- azaz a forma-deszkák*, melyekre a kiszedett formák tétetnek.

Az *ürpót* (Stege). Ezek által a tabellákon stb. az ürhelyek kitöltetnek, mert hosszú- s vastagságuk a nyomdai rendszer szerint öntöttek.

-y

V. RÉSZ

A betűszekrények és a görög betűk ismertetéséről

A közönséges antiqua szekrény

1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	„	Ä	Ö	Ü	Ó	Ű
A	B	C	D	E	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q
R	S	T	U	V	W	X	Y	Z	J	&	Á	É	Í	Ó	Ú
§	*	†	[	(	ő	ű	á		é		í	ó	ú	fi	fl
ä	ö	ü	s		t		u		r		v	w	y	z	x ff
k		h		l	m		i		n		o		p	f	j
–		q	c	b	a		½		e		d		g	négy- szög	
?	!	;	:	'	-	¼	zárka		,		.	⅓		1 négyzet	

Új antiqua szekrény

Szabó E. által Bpsten a magyar szedési gyorsaság fokozása után beosztva.

Á	É	Í	Ó	Ú	Â	Ê	Î	Ô	Û	Ö	Ü						Ç	ç	'
Ő	Ű	B	C	D	F	G	H	I	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	V
â	ê	î	ô	û	à	è	ì	ò	ù	†	[	§	*	J	U	W	X	Y	Z
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	á		í	ó	ú	ü	ű	ë	(	?
E	A	x	w	u		o		d		r		é		ö	ő	y	ä	;	!
&	q	cz		v								ly		z		-		j	:
–	„	p		f		k		i		n		m		s		.		⅓	
fi	c	zs		h				⅛						sz		,		1 négyzet	
ff	fl	ny		gy		a		½		e		t		l		g		négy- szög	
ty		cs		b										⅙		¼			

Ezen szekrénynek használatánál azt tapasztalhatjuk, hogy a betűhelyek felcserélése, valamint a kétjegyű betűk (cs, cz, gy, ly, ny, sz, ty. zs) egy törzsre öntése által a szedési gyorsaság legalább is 10%-kal fokozható annyival is inkább, mert a jelenlegi szekrények átalakítása és a kétjegyű betűk öntése sokba nem kerül.

A fraktur szekrény

1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	„	Œ	Š	Ü		q
Œ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ
Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ	Ɔ		;	–				
§	*	†	l	(			ft		Œ	ä	ö	ü	fi	fl	
ßi	ßß	ß	ß							v	w	y	z	x	
														ff	
k		h		l		m		i		n		o	p	f	j
ch		ck	c	b		a		½		e		d	g	négy- szög	
?	!	;	:	'	„	¼	zárka		,	.		⅓		1 négyzet	

A frakturnál arra vigyázandó, hogy a szavak a gyök szerint elválasztassanak, mert ellenkező esetben a rossz elválasztás értelemzavaró, p. o. e szó: *sträflích*, elválasztása nem jó, ha *sträflích*, mert a gyöke: *Strafe*, tehát az elválasztásnál is a szónak a gyöke megmarad s így ekkép választandó el: *sträflích*. Négy betűből álló szavak egyáltalán el nem választhatók. A hosszú *ß* betűre szintén vigyázandó, mert az a szó végén soh'se használandó, hanem a szó elején avagy közepén, a szó végén csakis az *s* használatik, p. o. *ßtetß*; e szó, tehát nemcsak a mondottakat bizonyítja, hanem azt is tünteti elő, hogy az *ß* nem sz-, hanem s-nek ejtetik ki, ha t és p előtt áll.

A görög szekrény

<i>A</i>	<i>B</i>	<i>Γ</i>	<i>Δ</i>	<i>E</i>	<i>Z</i>	<i>H</i>	<i>Θ</i>	<i>I</i>	<i>K</i>	<i>Λ</i>	<i>M</i>	<i>N</i>	<i>Ξ</i>	<i>O</i>	<i>Π</i>	<i>P</i>	<i>Σ</i>	<i>T</i>	<i>Υ</i>
<i>í</i>	<i>î</i>	<i>ĩ</i>	<i>î</i>	<i>í</i>	<i>î</i>	<i>í</i>	<i>î</i>	<i>í</i>	<i>î</i>	<i>í</i>	<i>î</i>	<i>í</i>	<i>î</i>	<i>í</i>	<i>î</i>	<i>í</i>	<i>î</i>	<i>í</i>	<i>î</i>
<i>é</i>	<i>ê</i>	<i>ẽ</i>	<i>ẽ</i>	<i>ẽ</i>	<i>ẽ</i>	<i>é</i>	<i>ê</i>	<i>ẽ</i>	<i>ẽ</i>	<i>é</i>	<i>ê</i>	<i>ẽ</i>	<i>ẽ</i>	1	2	3	4	5	6
<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	<i>„</i>	7	8	9	0		
<i>α</i>	<i>α</i>	<i>ς</i>	<i>σ</i>			<i>τ</i>	<i>υ</i>	<i>ρ</i>	<i>ρ</i>	<i>ρ</i>	<i>ρ</i>	<i>ρ</i>	<i>ρ</i>	<i>φ</i>	<i>*</i>	<i>)</i>	<i>?</i>	<i>!</i>	
<i>η</i>	<i>η</i>	<i>ζ</i>	<i>ς</i>										<i>ω</i>	<i>ψ</i>	<i>-</i>	<i>:</i>	<i>;</i>		
<i>φ</i>	<i>φ</i>	<i>χ</i>	<i>λ</i>			<i>μ</i>	<i>ι</i>	<i>ν</i>	<i>ο</i>					<i>ξ</i>	<i>.</i>	<i>1/4</i>	<i>1/3</i>		
		<i>θ</i>	<i>κ</i>				zárk.							<i>π</i>	<i>,</i>		1 négyzet		
<i>—</i>	<i>η</i>	<i>β</i>				<i>α</i>	<i>1/2</i>	<i>ε</i>	<i>δ</i>					<i>α</i>	<i>η</i>	<i>ο</i>	<i>ω</i>	négy- szög	
														<i>υ</i>	<i>ε</i>	<i>γ</i>			

A görög betűk ismertetéséről

1. A görög betűk jelentései, nevei s számértékei im a következők:

Alak	Jelentés	Név	Számérték
A α	a	alpha	1
B β	b	béta	2
Γ γ	g	gamma	3
Δ δ	d	delta	4
E ε	e	epszilon	5
Z ζ	dz	dzéta	7
H η	é	éta	8
Θ θ	th	théta	9
I ι	i	ióta	10
K κ	k	kappa	20
Λ λ	l	lambda	30
M μ	m	mű	40
N ν	n	nű	50
Ξ ξ	ksz	kszí	60
O ο	o	omikron	70
Π π	p	pí	80
P ρ	r	rhó	100
Σ σ ζ	sz	szigma	200
T τ	t	tau	300
Υ υ	ü	üpszilon	400
Φ φ	ph (f)	phí	500
X χ	kh	khí	600
Ψ ψ	psz	pszí	700
Ω ω	ó	ómega	800

2. Az α (alpha) 24-féle ékezetű, az ε (epszilon) 14-féle, az η (éta) 13-féle, az ι (ióta) 14-féle, az o (omikron) 14-féle, a ρ (rhó) 2-féle, az υ (üpszilon) 14-féle, az ω (ómega) 24-féle; a 6-tos szám a ς (szigma) ha a ς' felülről ékezettel bír. Ha a betűk a számértéket jelzik, akkor minden ezernél a bal oldalon alulról egy vonás teendő: p. o. $\alpha\omega\pi\alpha$.

3. Az ékezet sokféle, amint e példából kitűnik:

á à â ã ä å æ ç è é ê ë ì í î ï ð ñ ò ó ô õ ö ÷ ø ù ú û ü ý ÿ ÿ

4. Az ékezetek szedésénél a hangzás végett, nagy figyelem fordítandó.

5. A szótagok elválasztásánál a latin elválasztási rendszer szem előtt tartandó.

VI. RÉSZ

A szedés-, a javítás- s az osztásról

Mit értünk a szedés alatt?

A szedés alatt értetődik az: hogy a szedő által az egyes betűk a sorzóba egymásmellé rakatnak a végből, hogy azok szavakat s sorokat, a sorok pedig tömör formákat alakítsanak, azaz tüntessenek elő.

A szedő ugyanis, ha szedni akar, egy sorzóba, a melynek sorszélessége a ciceronak rendszere szerint megállapított, egy szedő-léniát tesz s azután a sorzót a bal kezébe fogja és a betű-szekrény közepe elé áll; a jobb kezének a hüvelyk, mutató s középső ujjával pedig megfogja a betű fejét olyképp, hogy a betű árokja (Signatur) felfelé álljék s a sorzóba rakja, ahol azt a bal hüvelyk újj átveszi s fönttartja. Ezen műfogás alatt a szedő gyorsan vett egy pillantást azon rekeszre, ahonnan a következő betűt kell kiszedni a végből, hogy a kiszedendő betűnek a fejét eleve megpillanthassa s hogy ne legyen kénytelen a betűt az ujjá közt forgatni addig, míg a betű feje s árokja felfelé áll.

Ha a sorzóban a sor már teli s abba már egy szó sem fér, akkor a sor finom zárkák segítségével kitöltetik s pedig olyképp, hogy az egyes szavak közt a lehetőséghez képest egyenlő űr jöjjék; a zárkákat azonban erővel nem szabad a szavak közé tolni, hanem gyengén, hogy el ne törjenek; ez okból legcélszerűbb az, ha az utolsó betű kihuzatik s azután a hiányzó zárka be-, a kihuzott betű pedig visszatéttetik. A kizárás alkalmával egyuttal arra is kell ügyelni, nem-e hagyattak ki egyes szavak vagy betűk, avagy nincs-e a szavak közt idegen betű?

A sor behuzása a betű nagyságától s a nyomtatványnak az alakjától függ; 8-rétű alaknál p. o. elegendő két négyzet. Az idézés 3-4 négyzettel huzatik be s a következő sorai is 1 négyzettel.

A sor kimenetele űr, azaz négyszög avagy négyzet által csakis az esetben kitölthető, ha legalább is 1 négyzet fér be, ellenesetben a sor zárkák által kihajtandó, azaz kitöltendő.

A szavak szétválasztására szintén nagy gond fordítandó, mert a sorok végén sok kötjel egymásután olyan, mint a rázspoló. Különösen arra kell ügyelni, hogy négy betűből álló szavak, valamint a számok is el ne választassanak.

Kötszavaknál, ha ritkittatnak, a -jel közt is, kezdő betűkből álló szavaknál azonban, vagyis az AVY közé hajzárka vagy mi sem teendő.

Az interpunctiónál (, ; ! ?) pedig arra kell vigyázni, hogy azok elé egy finom hajszálzárka (spatium) adassék; – azonkívül a kötjelnél, ha egy kötszóra vonatkoznak p. o.: papír-, író- és rajzszer-kereskedés, még arra is figyelendő, hogy a vessző (,) jele ne elejébe, hanem utána p. o.: papír-, író- stb. tétessék; – továbbá arra is ügyelendő, hogy a felkiáltó (!) jel az idéző szavaknál p. o.: „Előre!” ne az idéző (,) jel után, hanem az előtt használtassék.

Az idéző (,) jegy szedésénél, amely voltaképpen két összetett kómmából állott elő, melyek közül az egyik az idézendő szó előtt lábbal lefelé, másika a szó után lábbal fölfelé („–”) áll, a következőre ügyelendő: 1) Ha valamely könyvben vagy nyomtatványban oly idézet fordul elő, amely több bekezdésből áll: akkor minden bekezdésnél tétessék az idéző jegy, de a sorok kimenetelén nem, mindaddig, míg az idézetnek vége nincs; ez által az olvasó könnyebben észreveszi, hogy még mindig idézetet olvas s hogy az meddig fog tartani s tart. 2) „Ha az idézett mondatban még egy idézet fordul elő: akkor ,az’ egy komma (,–,–’–”) által idéztessék.”

A cimsor a sor közepére kizárandó.

Ha a sorzóban 5-6 sor van s ha abba több nem fér, akkor azok a sorzóból egy hajóra kiemeltetnek még pedig a következőkép: A sorzó a szekrény szelére tétetik s a középső ujjainkkal szorosra fogva a sorokat, a mutató ujjainkkal pedig a szedés felületét a szedő-léniával fenntartva, az egész szedés a hüvelyk s mutató ujjainkkal a sorzóból óvatosan kihuzatik olykép, hogy a sorok alatt a szedő-lénia jöjjék s azután a hajóra kiemeltetik.

A kiszedett sorok, illetve a columna alján pedig óvintézkedésből, nehogy a fölbontásnál az utolsó sor eldűljön, egy vak sor adatik, s azután a szétomlás megakadályoztatása miatt zsinórral körülköztetik. A kikötésnél azonban arra kell vigyázni: valjon a columna száma jó-e, és a szedés alakja nem-e hosszabb vagy rövidebb, mely esetben a sorok közötti űr a ritkító-vonalak által kitágittatik avagy összébb vonatik; továbbá nem-e kezdődik egy fattyú-sorral, azaz egy egysoros kimenővel, s valjon az előforduló jegyzetek ki vannak-e szedve?

Az *accidencia*, vagyis a meghívó-jegyek, az étlapok stb., valamint a falragasz-készítés, amely korunk szülötte s a modern szükségletek és célok kielégítésére szolgál, úgyszintén a táblázat-szedés is, némi gyakorlat után, az utóbbi azonban a typometrikai számításnak tudása mellett, szintén elsajátítható.

A kiszedett formák, mielőtt nyomtatás alá jönnének, javítás végett lehuzatnak. – A levonás különféleképen történik; hosszabb idő óta álló formáknál azonban a legegyszerűbb mód az: ha olcsó indigó-papírt veszünk s ennek festett oldalát a lehúzendó szedésre fektetjük, a leendő korrektúrát pedig föléje helyezzük s a lehúzó-készülékkel lenyomatjuk ép’oly módon, mintha csak festékkel kentük volna be a szedést s kész a lenyomat, csak hogy kék színű. Ha a forma kijavittatik s minden hibától ment, akkor kinyomható; a kinyomás előtt azonban az utolsó javítás *revisio* gyanánt utánnézetik s arra is ügyeltetik, nem dőlt-e el vagy tolódott félre egyik vagy másik betű?

–a

Miképp lehet a kéziratot kiszámítani?

Ha 2 irott sor nyomtatásban ád						Ha 5 irott sor nyomtatásban ád					Ha 3 irott sor nyomtatásban ád						Ha 4 irott sor nyomtatásban ád				
	1	3	4	5	6	1	2	3	4	6		1	2	4	5	6	1	2	3	5	6
akkor						akkor					akkor						akkor				
irott =	nyomott					nyomott					irott =	nyomott					nyomott				
10	5	15	20	25	30	2	4	6	8	12	12	4	8	16	20	24	3	6	9	15	18
20	10	30	40	50	60	4	8	12	16	24	24	8	16	32	40	48	6	12	18	30	36
30	15	45	60	75	90	6	12	18	24	36	36	12	24	48	60	72	9	18	27	45	54
40	20	60	80	100	120	8	16	24	32	48	48	16	32	64	80	96	12	24	36	60	72
50	25	75	100	125	150	10	20	30	40	60	60	20	40	80	100	120	15	30	45	75	90
60	30	90	120	150	180	12	24	36	48	72	72	24	48	96	120	144	18	36	54	90	108
70	35	105	140	175	210	14	28	42	56	84	84	28	56	112	140	168	21	42	63	105	126
80	40	120	160	200	240	16	32	48	64	96	96	32	64	128	160	192	24	48	72	120	144
90	45	135	180	225	270	18	36	54	72	108	108	36	72	144	180	216	27	54	81	135	162
100	50	150	200	250	300	20	40	60	80	120	216	72	144	288	360	432	54	108	162	270	324
200	100	300	400	500	600	40	80	120	160	240	324	108	216	432	540	648	81	162	243	405	486
300	150	450	600	750	900	60	120	180	240	360	432	144	288	576	720	864	108	216	324	540	648
400	200	600	800	1000	1200	80	160	240	320	480	540	180	360	720	900	1080	135	270	405	675	810
500	250	750	1000	1250	1500	100	200	300	400	600	648	216	432	864	1080	1296	162	324	486	810	972
600	300	900	1200	1500	1800	120	240	360	480	720	756	252	504	1008	1260	1512	189	378	567	945	1134
700	350	1050	1400	1750	2100	140	280	420	560	840	864	288	576	1152	1440	1728	216	432	648	1080	1296
800	400	1200	1600	2000	2400	160	320	480	640	960	972	324	648	1296	1620	1944	243	486	729	1215	1458
900	450	1350	1800	2250	2700	180	360	540	720	1080	1080	360	720	1440	1800	2160	270	540	810	1350	1620
1000	500	1500	2000	2500	3000	200	400	600	800	1200	1188	396	792	1584	1980	2376	297	594	891	1485	1782

Ha azt akarjuk tudni, hogy egy kézirat hány nyomott sort ad? akkor a kéziratból addig kell szedni, míg szedett sor egy irottal egyenlően nem végződik. Midőn ez már megtörtént, akkor számítsuk össze az irott sorokat, s azután nézzük meg a szedést, hogy az irott sorok hány nyomott sort adtak? Ha p. o. 3 irott sor 2 nyomott sort ad, s ha a kézirat 540 sorból áll, akkor keressük fel a 3-ik hasáiban, miután 3 irott sor a mérvadó, az irott soroknak rovata közt az 540 számot a azután ugyanazon, azaz a fekirányu vonalon lépjünk át azon rovathoz, ahol a 3 irott sor a nyomott sort tünteti elé, azaz a 2. számu rovathoz, és látni fogjuk, hogy ott 360 látható, ami annyit jelent, hogy 540 irott sor 360 nyomott sort ad.

Ívjel mutató, azaz elsődleti tábla

Köztudomásu, hogy nem egy olvasó azon töri fejét, hogy mire való a columna alján az a szám? Ez pedig fontos egy szám. Mert az íveken az ívjel nemcsak azt jelzi, hogy a könyvben hányadik ív, hanem arra is szolgál, hogy a könyvkötő könnyen vehesse észre azt, hogy az ívnek hol az első oldala. Ennélfogva a szedő mindég ügyeljen arra, hogy minden ívnek az első s harmadik columnája a folyó ívszámmal láttassék el olykép, hogy az első oldal alsó bal-oldalán a szerzőnek vagy a műnek neve, jobbra pedig az ívnek hányadik száma, a harmadik columnán az ívszám mellé még egy csillag is tétessék. – A nyomdászok ez okból, azaz gyorsabb tájékozás végett, egy ívjel-mutatót használnak, még pedig a következő:

Az ívjel					
és pedig az	nagyretn.	4-rétnél	8-rétnél	12-rétnél	16-rétnél
a következő oldalra tétessék:					
1 A	1	1	1	1	1
2 B	5	9	17	25	33
3 C	9	17	33	49	65
4 D	13	25	49	73	97
5 E	17	33	65	97	129
6 F	21	41	81	121	161
7 G	25	49	97	145	193
8 H	29	57	113	169	225
9 I	33	65	129	193	257
10 K	37	73	145	217	289
11 L	41	81	161	241	321
12 M	45	89	177	265	353
13 N	49	97	193	289	385
14 O	53	105	209	313	417
15 P	57	113	225	337	449
16 Q	61	121	241	361	481
17 R	65	129	257	385	513
18 S	69	137	273	409	545
19 T	73	145	289	433	577
20 U	77	153	305	457	609
21 X	81	161	321	481	641
22 Y	85	169	337	505	673
23 Z	89	177	353	529	705
24 Aa	93	185	369	553	737

25 Bb	97	193	385	577	769
26 Cc	101	201	401	601	801
27 Dd	105	209	417	625	833
28 Ee	109	217	433	649	865
29 Ff	113	225	449	673	897
30 Gg	117	233	465	697	929
31 Hh	121	241	481	721	961
32 Ii	125	249	497	745	993
33 Kk	129	257	513	769	1025
34 Ll	133	265	529	793	1057

A leggyakoribb kilövési módok

Nagydrét (Folio).		
Első forma	Második forma	Fél ív
1 4	3 2	1 2
1	1.	1
Negyedrét (Quart).		
Első forma	Második forma	Fél ív
1 4	3 2	1 2
1	1.	1
8 7	6 5	4 3

Negyedrétnél, ha a columnák jól ki vannak löve, a felső és az alsó oldaluk számai összeadva, mindig 9-et tesznek.

Haránt-negyedrét (Quer-Quart).		
Első forma	Második forma	Fél ív
7 9	9 8	7 8
1 8	7 2	1 4
1	1	1

Haránt-negyednél a két egymásmellett álló oldalak számai összeadva mindig 9-et tesznek.

Nyolcadrét (Octav).			
Első forma		Második forma	
8 6	7 5	9 11	10 12
1 16	13 4	3 14	15 2
1	1	1	1
Fél ív			
7 9	6 8	1	1
1 8	7 2	1	1

Nyolcadrétnél a két egymásmellett álló oldalak számai összeadva mindig 17-et tesznek; fél ívnél azonban csakis 9-et.

Haránt-nyolcadrét (Quer-Octav).

Első forma				Második forma			
13	12	9	16	15	01	11	41
4	9	8	1	2	7	6	3 ¹
Fél ív							
7	9	4	8	1	1	1	1
2	6	3	5	1	1	1	1

Tizenkettedrét (Duodez).

Első forma				Második forma			
9 ^{1...}	5	4	16	11	7	2	32
16	20	12	13	14	18	23	22
13	17	42	1	15	19	22	3 ¹
12	8	1	1	10	6	3	1
Fél ív							
5 ¹	3	11	2	11	21	1	1
8	10	9	4	10	9	4	1
7	7	6	6	7	6	6	6

Tizenhatodrét (Sedez).

Első forma

8	25	32	1 ¹
9	24	17 ₂	16
12	21	20	13
5	28	29	4

Második forma

9	27	30	3 ¹
11	22	19 ₂	14
10	23	18	15
7	26	31	2

Fél iv

4	13	16	1 ¹
5	12	9	8
9	11	01	7
3 ¹	14	15	2

Harminchatodré (Octodez).

Első forma

5	32	29	8	17	20
7	33	87	6	91	16
1	36	25	12	13	24

Második forma

19	18	7	30	31	6
22	91	01	17	34	3
23	14	11	26	35	2

48-as (48-ger).

A 48-as 3 nyolcadréti ívből áll s a következőképen kilövendő:

3-ik ív 2-ik forma 3.	3-ik ív 1-ső forma 3.
2-ik ív 1-ső forma 2.	2-ik ív 2-ik forma 2.
1-ső ív 1-ső forma 1.	1-ső ív 2-ik forma 1.

64-es (64-ger).

A 64-es 4 nyolcadréti ívből áll s a következőképen kilövendő:

4-ik ív 1-ső forma	3-ik ív 2-ik forma	3-ik ív 1-ső forma	4-ik ív 2-ik forma
1-ső ív 2-ik forma	2-ik ív 1-ső forma	2-ik ív 2-ik forma	1-ső ív 1-ső forma

A javításról s a javítójelek ismertetéséről

A javítóíven a hibák, valamint változások is különféle jelek által jelöltetnek meg, és pedig a következőkép:

Ha egy sorban egy hiba fordul elő, akkor azon hibát, illetve betűt egy egyenes | vonal által áthúzzuk és azután az ívnek a szélén is ugyanazon jelt csináljuk, a jel után pedig felírjuk a kijavítandó, illetve a helyes betűnek az alakját azért, hogy a szedő a jel által észrevehesse azt, hogy hol s minő betűt javítson ki; ha két hiba fordul elő, akkor a másik hiba megkülönböztetés végett más jel által áthúzandó, még pedig oly jel által, amelynek felületén egy horog van e| ha három hiba fordul elő, akkor a harmadik hiba egy kétféle horgos, a negyedik pedig egy háromféle horgos jel által jelöltetik meg. Ha még netán több hiba fordulna elő, akkor a horgos jelek felfordított alakban | | | egymásután jelöltetnek meg.

| e

| s
| t
| m
|
|
|

Ha egy szóban egy betű, avagy ha egy szó egész szó is felesleges, akkor a betű egy fennálló, a szó pedig egy fekvő jel által jelöltetik meg, az ívnek a szélén; a jel után egy görög 9 (deltha) íratik, ami annyit jelent, mint deleatur = kiirtandó.

— 9

Ha a ritkító vonal, avagy egy zárka miatt a sorok illetve a szavak közt egy mocsok # fordul elő: akkor az a szövegben valamint az ív szélén is egy kettős kereszt, azaz e # jel által jelölendő meg a célból, hogy a szedő azt a javítás alkalmával az árral nyomja le.

#

Ha egy szóban egy betű hiányzik: akkor a hiányzó betű előtt álló betű áthúztatik és azután az ívnek a szélén is a jel után mindkét betű kiíratik; ha azonban egy mondatjel hiányzik | akkor az illető szónak az utolsó betűje egy jel által áthúzandó s azután az ívnek a szélén a jel után az áthúzott betű s a hiányzó mondatjel is kiírandó.

| ny

| k :

Ha több szó avagy néhány sor is kihagyatott: akkor az ívnek a szélén a jel után felíratik: vide manuscript = lásd a kéziratot, vagy pedig a hiányzó szövegrész lesz oda írva.

Egy felfordított betűnek a jele az ív szélén ∇ , ∇ | ∇
ami annyit jelent, mint vertatur = fordítsd át.

Két)(egybeszedetett szónak a szétválasztási jele)(az ív szélén)(, az össze húzásnak pedig ez \bigcirc \bigcirc

Ha egy szó ritkított, amely szükségtelen: akkor annak a jele az ív szélén \sim \sim \sim ami annyit jelent, hogy e g y b e h u z a n d ó.

Ha egy szó a zárkák által ritkítandó, akkor az egy vonal által aláhuzandó, az ívnek a szélén pedig a vonal fennálló vonalak által áthuzandó, ami annyit jelent, hogy ritkítandó; ha pedig a szó dülő (*cursiv*) betűből szedendő, akkor az egy fodros vonallal aláhuzandó és az ív szélén kiirandó, hogy minő betűfajból szedendő; a dupla vonal azonban csakis akkor használatos, ha az aláhuzott szó kövérebb betűből szedendő, s akkor is az ív szélén kiiratik a szedendő betűfaj neve.

Ha a szavak felcseréltettek a mondatban, akkor azok számok által a kellő sorrendben megjelölendők.

] Ha egy sornál a bekezdés hiányzik, akkor annak a jele [ha pedig a sor szükség nélkül behuzatott, akkor annak a jele [

Ha egy behuzott sor az előbbinek a

[folytatását képezi, akkor annak a jele | |

Ha egy szó, avagy egy sor görbén áll, akkor annak a jele az ívnek a szélén \sim

(Ha egy sor a ritkító-vonalak által túlságosan ritkított, akkor annak a jele az ívnek a szélén) ()

> Ha egy sor a vonalak által nincs kellőképpen ritkítva, akkor annak a jele az ívnek a szélén < > — <

Ha egy íven az oldalak felcseréltettek, akkor minden egyes oldalra, amely nem áll a maga helyén, felirandó: felcserélt.

Együtt arra is figyelmeztetjük a t. kiadókat és írókat, kivált azokat, akik a szedés technikáját eléggé még nem ismerik, miszerint javítás alkalmával a lehetőséghez képest változásokat avagy kitörüléseket ne tegyenek, mert e miatt nemcsak a szedő kénytelen néha több sorokat tördelni, ami hosszabb időt igényel, mint a penna által történt megjelölés, hanem a nyomda is a betűanyag megrongálása által kárt szenved.

—a

A nyomtatványok alakjáról

A nyomtatványnak alakjára nagy gond fordítandó, mert a rossz szedésalak a legjobb nyomtatványt is kiforgatja szépségéből. Ez okból az arányviszony a szedésben általában a következő szabályokon alapulhat: A nyolcad-alakra nézve a szedésnek a papir kétharmadát kell betölteni, vagyis 20-22 cicero szélességnek a 34-36 cicero magasság felel meg az oldalcimmal együtt annyival is inkább, mert a tudományos avagy szépirodalmi művek nyolcad vagy kis negyed alakban kiállítandók; politikai művek alakjául azonban, valamint a röpiratok- és a tankönyveknél is, legcélszerűbb a nagy nyolcad. A negyed alaknál azonban e viszony

változik, s a szélesség egy negyedével emelkedik a magasság, így p. o. 40 szélességnek az 50 magasság felel meg, mert az encyclopaediai, valamint a hittani művek, kéthasábosan, sőt a nonpareillnél a 3 hasábra osztás megfelelőbb, negyed, illetve nagy negyed alakban állítandók ki. – A könyvekben használandó betűnagyságok helyes meghatározására szintén némi gond fordítandó s a megrendelő arra figyelmeztetendő, hogy p. o.: 16 széles és 24 magas alaknál mittel helyett inkább ritkított cicero alkalmazandó; 32 széles és 40 magasnál pedig a garmond vagy petit betű alkalmazandó még pedig kéthasábosan, mert az olvasás ez által megkönnyebbül.

Vége arra is ügyelendő, hogy oly műveknél, melyeknél a columnák körzettel vannak körül foglalta, hogy azoknál a vacat columnára – vacat = vak oldal, azaz a könyvekben előforduló fehér lap – a körzet ne adassék.

g.

Hogyan szedessenek a jegyzetek?

A jegyzeteket, melyek elé, vagyis a szöveg után egy elválasztó vonalka avagy egy vaksor tétetik, soh'se szabad ugyanazon betűfajból szedni, melyből a szöveg is szedetett, hanem mindig kisebből; a jegyzetek pedig * avagy törtszámok által idéztetnek illetve jelöltetnek meg; kisebb nyomdákban azonban, ha törtszámokkal nem rendelkeznek, a megjelöléshez községes számokat is két zárjel közt használhatnak, mert azok a célnak szintén megfelelnek, sőt azok által a fellelhetés könnyebb.

A jegyzetek a columnán folyó számokkal megjelölendők még akkor is, ha a columna ámbár két hasábos; két hasábos szedésnél azonban egy általános elválasztó vonal avagy vaksor teendő, a jegyzetek pedig szintén folyó számokkal megjelölendők s a szöveg szerint két hasábsban szedendők nem törődve azzal, valjon a megjelölés az 1-ső avagy a másik hasábsban fordul-e elő; hogyha azonban a jegyzetek 4 sornál többet nem adnak, akkor azok nem hasábsban, hanem a columna széltében azaz általában szedendők.

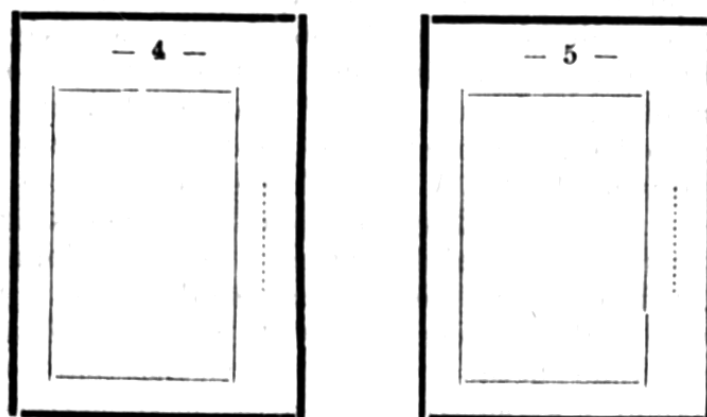
—a

Az illusztrációk mikénti elhelyezéséről

Az illusztrációk a művekben, mint a képes folyóiratokban mindég a jobboldalon helyezendők el, a baloldal ellenben szabadon hagyandó.

Szintugy elkerülendő több nagyobb vagy kisebb illusztrációnak egymás mellett való állítása, mert ez által az egyik a másiknak hatását csak csorbitaná; nagy alakú, dúsan illusztrált folyóiratokban, árjegyzékekben és ezekhez hasonló munkákban ilyesmit persze csak ritkán vagy egyáltalán nem is lehet elkerülni, de 4-ed vagy még inkább 8-ad rétű művekben a legtöbb esetben a kellő hely rendelkezésünkre áll.

Rézsut álló illusztrációk kifelé állítandók. Ha azonban azon legyőzhetetlen akadály találna beállani, hogy ily illusztrációt a baloldalon vagy pedig két ilyet egymás mellett kell elhelyeznünk, akkor helyesebbnek tartjuk, ha a balra állónak alja a balszél (Buntsteg) felé helyeztetik el, vagyis ekkép:

hogy ezáltal mindkét illusztráció ugyanazon tekintettel vétethessék szemügyre és ne legyen szükséges e miatt a könyvet egyszer balra, másszor jobbra forgatni.

A fametszetek azonban óvatos eljárást igényelnek, mert igen könnyen, kivált a nedvesség beszivárgása következtében meggörbülnek; ez okból tán nem lesz felesleges, ha erről is egy-két szót kockáztatunk.

A fametszetek meggörbülése ellen ugyanis a következő eljárás ajánlható: Minden nagyobb fametszetet legjobb, ha elzárt rekeszbe állva eltesszük, és csak akkor, ha a forma a gépben van, helyezzük oda. Az olyan munkánál, hol ez eljárás idővesztéssel jár, ajánlatos a fametszetek beolajozása úgy, hogy az olaj minden oldalról beszivároghassék, és így a fa a nedvesség és légmérséklet-változásnak ellenálljon. A hosszas szállítás stb. alkalmával a nedves levegő behatása következtében meggörbült fametszeteket a legcélszerűbben úgy egyenesítjük ki, hogy légvonatmentes helyre, pl. rekesz vagy regal magas széle közötti hézag között állítjuk, s ez által lassan ugyan, de biztosan megegyenesednek, s a legtöbb esetben erre elég egy éj, a mi után a nyomást idővesztés nélkül folytathatjuk. Némely nyomdában pedig oly eljárást követnek, hogy a meggörbült fametszetet homorú oldalával a hideg padozatra fektetik és nehezekeket raknak rá; ezen eljárás azonban célszerűtlen, mert ez által a finom vonalak a metszet élén könnyen megcsorbulnak.

t.

Az initialék mikénti elhelyezéséről

Régóta tudvalevő dolog, hogy az initialénak hivatása a szöveget disziteni, szépíteni, esetleg képletesen megmagyarázni is; de mindennek dacára nem szabad soha elfelejteni azt, hogy az initiale egyszersmind az első szónak kezdőbetűjét képezi, tehát úgy helyezendő el, hogy a szó könnyen felismerhető és olvasható legyen, nem pedig, hogy az összefüggést nagy bajjal kelljen még előbb felkeresni és tanulmányozni.

Ez pedig el nem kerülhető, ha mindannyi, az initialéhoz zárkózó sorok attól egyforma távolságba állíttatnak, vagy pedig ahhoz szorosan hozzászoríttatnak.

A szoros összekapcsolás azonban más módon nem érhető el, mint ha az első sort az initialehoz közvetlen hozzázárjuk és a következő sorokat valamivel behuzzuk. A szem az első sornak ezen, habár csak kis mértékben történő kitüntetése által önkénytelenül arra irányoztatik, és ennél fogva hamarabb képes a kezdőbetűvel való összefüggést föllelhetni. Ez okból tehát tanácsos az első sort lehetőleg szorosan az initialehoz kizárni és a következő sorokat

csak annyival behuzni, hogy az első sor elegendőleg kiemelkedhessék, minek $\frac{1}{2} - \frac{2}{3}$ négyzettel (Geviert) való behúzás minden esetre megfelel.

Verseknél az initiale a sorok szélességéhez arányosítva, azokon fölül emelkedhetik. A versszedésnél azonban általában ajánlatos a zárt kezdőbetűk alkalmazását kerülni, mert annál már a sok szabad tér is megköveteli a nyílt kezdőbetűk használatát, hogy általuk az űr jobban betöltve legyen.

v.

A címszedés alapelveiről

A cím nem egyéb, mint lehetőleg szűk keretben visszatükrözött tartalma a könyvnek, mellyel az olvasót annak élvezetére mintegy előkészítjük. Csoda-e tanát, ha a szerző, kiadó vagy egyéb érdekelt a műnek főtenyezőjéül a címet tekinti, s mindent elkövet, miszerint az mint grammatikai, mint pedig typographiai tekintetben úgy sikerüljön, hogy az olvasni vágyó közönség figyelmét már magában is a könyvre vonja s az annak megszerzésére irányuló vágyat fölébressze. A címlap egyszersmind bevezető nyitját is képezi a mű szellemi tartalmának, és minél tetszetősebb az, s minél inkább képes tipikus alakja által az olvasó figyelmét megragadni, annál értékesebb typographiai tulajdonságok fogják azt jelezni.

Ennélfogva címszedésnél az alapelvek következők: az alak figyelembevételük és e szerint választandó írások megfelelő nagyságviszonyai is. A cím egyes mondatainak (sorainak) logikai taglalása. A fontosabb mondatok természetsszerű kiemelése és a kevésbbé fontos mondatok fokozatszerű összhangzásba hozása. Az elválasztó vonalak (Spitz) használata egyes mondatoknál, hol ez alkalmazható; ellenesetben a mondatrészek kellő hézagok általi elválasztása és megjelölése. Az egyes mondatoknál alkalmazott hézagbeosztás kikerülhetetlen egyenlősége. A középre tárt soroknak szélességükre nézve egyenlőknek lenni nem szabad. A cím fősora a lehetőségig a columna egyharmadában foglaljon helyet. Többféle cifra írásnak alkalmazása lehetőleg kerülendő. A betűfajok választásában követett lehető egyszerűség mellett a cím alakjára annyiban irányoztassék a figyelem, hogy ez vederalakú ábrázatot mutasson. Az interpunktio elhagyandó.

m.

Hogyan szedessék a könyvgerinc?

A könyvgerinc, ha fekvőleges alakban, azaz ha hosszában szedetik, akkép szedessék, hogy azon a könyv címe és szerzője alulról fölfelé legyen olvasható; ha pedig álló alakban szedetik, akkor az akkép szedessék, hogy azon a könyv címe vagy fő-címsora, szerzője és évszáma legyen olvasható, de a sorok a könyvnek vastagságán fölül szélesebbek nem lehetnek.

o.

A táblázat-szedés alapelveiről

A táblázat-szedésnél főképpen arra kell vigyázni, hogy a rovatok s az alak hosszúsága, kivált a szélessége, negyed petit, illetve cicero szélességre menjen ki, nehogy a haránt-vonalzat (Querlinien) szedésénél apró vonaldarabkákkal kelljen dolgozni.

A rovatok azonban csakis közönséges s nem cifra betűkből szedendők s a betűnagyság a tabelláknál általában a következő szabályokon alapulhat: Kis nyolcad-alaknál a főrovatok ciceroból, az alrovatok nonpareille- és petitből szedendők; nagy nyolcadnál a főrovatok mittel, az al garmond és petit; negyed-alaknál a főrovatok tertia, az al cicero és garmond.

—a

Hogyan lehet plakát-betűket gyorsan készíteni?

Plakátbetűket, vagy egész sorokat is, zsebkéssel igen jól lehet készíteni. Ugyanis a betű vagy sor selyempapírra rajzoltatik vagy a meglevő betű egyszerűen lenyomatik s azután egy fényes papírlemezre, amely két összeragasztott darab-ból legyen, a selyempapíron lévő rajz képpel befelé ragasztatik, s zsebkéssel avagy ollóval a selyem papírnak az átlátszó rajza szerint kivágatik. Ennek megtörténte után a kivágott betű egy megfelelő talapra erősítettik és föld-szurok-mázzal bemázoltatik s annak megszáritása után használható. Ily módon a vidéki nyom-dászok sokszor gyorsan és jól kisegithetik magokat az ily hiány által keletkező zavarokból.

—a

Hogyan lehet árnyképeket olcsón készíteni?

Árnyképeket vagy a mér- és számtani könyveknél előforduló ábrákat is, árral igen jól s könnyen lehet készíteni. Ugyanis a kép avagy az ábra selyempapírra rajzolendő s azután egy közönséges, de sima palatáblára képpel befelé ragasztandó; ennek megtörténte után, vagyis ha a felragasztás már száraz, egy éleshegyű árral a papíron átlátszó rajz eleinte óvatosan és gyengén, azután pedig mélyebbre kivésetik, az ábra nagysága pedig, ha az előbb nem történt meg, késsel óvatosan kivágatik s megfelelő talapra erősítettik, illetve ragasztatik még pedig a következőkép: Ürpótok papírba csavarva, összeragasztatnak és a palatábla, melynek tulsó oldalán keresztül-kassul mélyebb vonalak huzatnak, ennyivel ráragasztandó s azután az egész cliché a betű-magasságra aláragasztatik s annak megszáritása után használható.

Az ily clichék, amint ezen mutatványból kitűnik, nemcsak a kitűzött célnak felelnek meg, hanem olcsóságuk miatt a könyvkiadóknak is előnyére válnak.

—a

Mit értünk az osztás alatt?

Osztás alatt értetődik az, hogy a kinyomott s osztani való formából az egymásmellé rakott betűk szétszedetnek, azaz hogy a betűk a kiszedett szekrénybe illetve a szekrény rekeszeibe visszahelyeztetnek a célból, hogy azokból ismét szedhessünk.

A szedés előtt azonban mindig arra kell ügyelni, valjon a szekrény rekeszei nem porosak-e, ami kitisztítandó, és valjon az osztandó forma tisztán meg van-e mosva.

Az osztandó forma felülete egy nedves szivacs által megáztatik a célból, hogy a betűk könnyen szétválaszthatókká legyenek s a formáról a kötőzsinór leoldatik. Az összeragadt betűk osztásánál azonban a következő mód ajánlatos: az osztandó darabokat deszkára vagy kőre kell állítani s egy kevés glycerinnel leönteni. Egy éjjelen keresztül így kell állva hagyni s midőn az osztás megkezdetik, meleg vízzel kell a glycerint leöblíteni, nehogy a betűk az ujjak között igen sikamlósak legyenek. Ennek megtörténte után egy szedőlénia segítségével 15-20 sor, vagyis egy fogás (Griff) középső ujjainkkal szorosra fogva felemeltetik, s a balkéznek a három alsó ujjaira helyeztetik és a tulajdonképeni osztás megkezdődik még pedig a következőkép: a jobb középső ujjunk, hüvelyk ujjunkra a felső sornak egy részét toljuk, egy szempillantással elolvassuk s azt nevezett ujjainkkal megfogva, felemeljük és azután az elválasztó betűre a mutató és a középső ujjainkkal egy morzsoló nyomást teszünk és a középső s mutató ujjunkkal óvatosan, de szaporán, alulról szétválasztva a megfelelő rekeszbe leejtjük. Ha egy betű netán egy idegen rekeszbe esnék, akkor tanácsos azt felkeresni; mert ellenkező esetben a szedés alkalmával az által könnyen egy hiba fordulhat elő. Az osztásnál továbbá arra is kell ügyelni, hogy az $\frac{1}{4}$ négyzet s a hajzárkák össze ne keveredjenek.

Az osztás alatt azonban nemcsak a tömörszedés, hanem az előforduló cim- és táblázat-szedésnek az osztása is értetendő.

—a

VII. RÉSZ

A nyomtatásról és a sajtóról

Mit értünk a nyomtatás alatt?

Nyomtatás alatt értetendő az, hogy kézi avagy gyorssajtó által az összerakott formákról a szükséges példányok sokszorosítottak, még pedig a következő nyomtatási módok által:

Műveket egyáltalában száraz papirosra ajánlatos nyomtatni, – habár ez pontosabb és több időt igénybe vevő egyengetést (Zurichtung) követel is, – mert így igen szép s tiszta nyomást kapunk. Megjegyezzük, hogy a száraz papiroson való nyomtatásnál sokkal jobban kopik a betű, mint a nedves papiroson való nyomtatásnál.

Illusztrációk nyomtatásánál világos képeket, melyek kevesebb festéket és gyengébb nyomást követelnek, szatinirozott és puha papirosra nyomtassuk, s a száraz nyomás jól sikerül; ellenben erősebb nyomást és sok festéket kívánó sötét képek nem nyomtathatók oly szépen száraz, mint áztatott papiroson.

Accidenz munkákat mindig száraz papirosra kell nyomtatni, mert így többet, azaz szebbet mutat és többszöri (pl. színes) nyomtatásnál a register is jobban áll, mi a nedves papirosra való nyomtatásnál sohasem érhető el olyan nagy pontossággal. – Olyan munkáknál azonban, melyeket feltűnő diszeséggel akarunk kiállítani, helyes a nyomtatandó papirost nedves ívek közé tenni, mi által ez puhább lesz és a nyomtatásnál minden a legtisztábban jön ki.

st.

A gyorssajtó

A gyorssajtó (melynek feltalálója König Frigyes Eislebenben) 1811-től kezdve, egy oly eszköz, amely egy önműködő nyomóhengerrel és festékrendszerrel van ellátva, s kézi avagy gőzerővel hajtatik.

A gyorssajtónak főbb alkatrészei pedig a következők: 1) A sajtó alsó- és felső-falai (untere und obere Pressvände). 2) A vaspálya (Schienen) négy kerékkel, avagy a körforgató (Kreisbewegung) oly gyorssajtóknál, melyeknél a taliga azaz a talpvas ki- s bejárása körforgó fogaskerékkel eszközöltetik. 3) A targonca fogakkal (Presskarren mit Zähne) és a talpvas (Fundament), melyen a nyomó a szedést a keret közé szorítja. 4) A szorító-keret, melybe a szedés szorítottatik. 5) A nyomóhenger (Cylinder), melyre rakják a papírt s amely azt egy csapantyúval (Greifer) elfogja, azzal egyet fordul a szedés-formán úgy, hogy minden fordulatra egy kész példányt hajt ki a sajtó. 6) A péce (Punktur) és a pécevilla (Punkturgabel), mely utóbbinak a föl- és leemelő működését a mechanikai készülék szabályozza. 7) A festék-szerkezet (Farbenwerk), melyben a festék van s önmaga működik. 8) A festék-henger (Farbencylinder), mely által a festék folyadéka szabályozható. 9) A dörzsölő festék-hengerek (Farbenreibwalzen), amelyek a vashengerrel s a formával folytonos érintkezésben vannak. 10) A szalag (Band), amely kis kerekre feszítve, a kész példányokat a gépből kivezeti. 11) A kirakó-asztal (Auslegebank), melyre a nyomtatott egyes ívek egymásra egy leány, avagy egy ívforgó Ausleger, azaz egy mechanikai készülék által rakatnak. 12) A hajtó-kerék (Schwungrad), amelynek forgatása által az egész sajtónak szerkezete működésbe jön.

A gyorssajton egy óra alatt 800–1000 példányt lehet nyomtatni, még pedig a következő mód által: A szedés, illetve a forma a szorítókeretben szorosra záratik, amely egy vaslécű kereszt-rúd által két részre van osztva s azután a talpvasra tétetik; ennek megtörténte után selejtes papir ragasztatik a nyomóhengerre s a hajtókeréknek egyszeri forgása által a forma levonatik a célból, hogy a tisztán ki nem jött betűk stb. fellelhetők legyenek. Ha netán csakugyan egyes betűk tisztán ki nem vehetők: akkor egy tiszta papírra, amely a nyomóhengerre ragasztatott, a forma levonatik és a ki nem jött betűk helyére finom s kis darabból álló papir ragasztatik a célból, hogy ennek a domborodottsága által a betűn a szükséges nyomás véghezvitessék, azaz, hogy a tiszta nyomtatás előállíttassék. Ennek megtörténte után nemcsak a festék folyadéka a festék-hengeren, de a péce is a péce-villán szabályoztatik s a nyomtatás folyhat. Az első vagyis a külső nyomás befejezte után azonban egy olajozott papiros ragasztandó a nyomóhengerre, hogy a második vagyis a hátnyomat nyomtatásánál, a friss nyomtatású külnyomat ne festékezze be a nyomóhengert, mely által a többi nyomtatás is szennyes lenne. Nyomtatás után azonban azon festék-hengerek, melyekre hosszabb ideig szükség nem lesz a gyorssajtóból kiemelendők és azután ócska festékekkel vastagon, réteg gyanánt, beborítandók (ami közönséges kreosot által lemosható) s ilykép egy száraz és levegő mentes helyre elteendők azért, mert ezen mód által el nem romlanak, hanem épségben maradnak. Mint kenő-olaj pedig bárminemű ásvány-olaj használandó, mert ezek gyantás-piszkot nem csinálnak.

A gyorssajton azonban színes festékekkel is lehet nyomtatni. E célból a festék-hengerek, valamint a festék-szerkezet is, tisztára megmosatik s ennek megtörténte után a színes festék egy kőlapon kevés kenőével – sokkal azért nem, mert a festék fényét elvesziti – a dörzsölő kővel szét-dörzsöltetik olykép, hogy csomók ne képződjenek. Midőn ez már megtörtént, akkor a festékbe még a szükséges kence kevertetik, – sőt, ha a festék anti-zinober, akkor vaj is keverendő – de csakis részletekben, s azután e keverék a festékszerkezetbe adatik és a nyomtatás a már elébb mondott procedúra szerint eszközölhető. – Nyomtatás után a forma egy mosdó-deszkára kiemeltetik, a mely egy mozdó-vályuasztalba tétetvén, luggal kefe által jól megmosatik és vízzel is leöblítettetik; ennek megtörténte után a forma egy szedő-deszkára tétetik s a szorító keret elvétetvén, a forma pedig zsinórral kikötetvén és a forma-állványba eltétetik, hogy onnét az osztás végett jó karban elővihető légyen.

–a

A kézisajtó

A kézi (vas) sajtó, melynek feltalálója Stanhoppe Londonban, 1816-tól kezdve, egy oly eszköz, amely nem bir önműködő nyomóhengerrel, sem pedig egy festékszerkezettel; ezen okok miatt kénytelen a nyomó önmaga nemcsak a formát egy kézi-henger által a festékkel bekenni, hanem a nyomtatást is véghezvinni.

A kézisajtó főbb alkatrészei a következők: 1) A sajtó-oszlopok (Presswand), azaz a sajtó oldalállványait képező két vasoszlop 2) A vaspálya (Schienen), amelyen a targonca a talpvaszal együtt ide-oda szalad. 3) A targonca (Presskarren), és a talpvas (Fundament), melyen a nyomó a szedést a keret közé szorítja. 4) A sajtó-födő (Deckel), amely egy vasból készült négyszögű s két részből álló keret; a felső, t. i. a szenyfödő, papírral bevont keretecske, mely egyszersmind arra is szolgál, hogy a papírt a nagy födőhöz szorítsa és azt a födőnek a formára való hajlításánál a kihullástól megóvjja; a másik pedig a nagy födő, amely vászonnal feszesen be van borítva s vastag papírral beragasztva, a sajtó targoncáján csavarokon nyugszik. 5) A szorító-keret (Schliessrahme), melybe a szedés szorítatik. 6) A fogantyú (Kurbel), mely által a talpvas a vaspályán a köcsög alá nyomtatás végett ide-oda huzatik. 7) A köcsög (Tiegel),

mellyel a nyomtatás véghezvitetik. 8) A sajtórúd (Bengel), mellyel a nyomtatást eszközlik. 9) A csukló (Kniegelenk), amely a sajtórúdnak behúzása által a sajtó-födőn a nyomtatást eszközli. 10) Az orsó (Press-Spindel), amely által a gyöngébb vagy erősebb nyomtatás fejleszthető. A kézisajtón egy nap alatt 1600-2000 példányt lehet nyomni.

–y

Hogyan lehet monogrammot monogramm-betű nélkül nyomtatni?

Manapság nem egyszer fordul elő az, hogy a kisebb nyomdatulajdonosnak egy monogrammos jelvény hiánya fejtörést okoz; e bajon pedig igen könnyen lehet segíteni, mert ehhez nem kell egyéb, mint az, hogy egy keskeny, de magas betűfajból a kezdőbetűket (Versal) keresztbe (X) nyomtatjuk.

–a

Miképp lehet a papir-szükségletet kiszámítani?

A rizmát 1000 ívvel, azaz 100 füzetel à 10 ívvel számítva.

Ha egy ív																								
példány- nál	1			2			3			4			5			6			7			8		
	példányt ad, akkor szükséges																							
	r.	f.	ív	r.	f.	ív	r.	f.	ív	r.	f.	ív	r.	f.	ív	r.	f.	ív	r.	f.	ív	r.	f.	ív
50	–	5	–	–	2	5	–	1	7	–	1	3	–	1	–	–	–	9	–	–	8	–	–	7
100	–	10	–	–	5	–	–	3	4	–	2	6	–	2	–	–	1	7	–	1	5	–	1	3
150	–	15	–	–	7	5	–	5	1	–	3	8	–	3	–	–	2	6	–	2	2	–	1	9
200	–	20	–	–	10	–	–	6	8	–	5	1	–	4	–	–	3	4	–	2	9	–	2	5
250	–	25	–	–	12	5	–	8	5	–	6	3	–	5	–	–	4	3	–	3	6	–	3	2
300	–	30	–	–	15	–	–	10	1	–	7	6	–	6	–	–	5	1	–	4	3	–	3	8
350	–	35	–	–	17	5	–	11	8	–	8	9	–	7	–	–	5	9	–	5	–	–	4	4
400	–	40	–	–	20	–	–	13	5	–	10	2	–	8	–	–	6	8	–	5	8	–	5	–
450	–	45	–	–	22	5	–	15	2	–	11	4	–	9	–	–	7	7	–	6	5	–	5	7
500	–	50	–	–	25	–	–	16	9	–	12	6	–	10	–	–	8	5	–	7	3	–	6	3
550	–	55	–	–	27	5	–	18	5	–	13	9	–	11	–	–	9	3	–	7	9	–	7	–
600	–	60	–	–	30	–	–	20	2	–	15	1	–	12	–	–	10	–	–	8	7	–	7	7
650	–	65	–	–	32	5	–	21	9	–	16	4	–	13	–	–	10	9	–	9	4	–	8	2
700	–	70	–	–	35	–	–	23	5	–	17	7	–	14	–	–	11	7	–	10	–	–	8	8
750	–	75	–	–	37	5	–	25	2	–	18	9	–	15	–	–	12	6	–	10	8	–	9	4
800	–	80	–	–	40	–	–	26	9	–	20	1	–	16	–	–	13	4	–	11	5	–	10	1
850	–	85	–	–	42	5	–	28	5	–	21	4	–	17	–	–	14	3	–	12	2	–	10	7
900	–	90	–	–	45	–	–	30	2	–	22	6	–	18	–	–	15	1	–	13	–	–	11	3
950	–	95	–	–	47	5	–	31	9	–	23	8	–	19	–	–	15	9	–	13	8	–	11	9
1000	1	–	–	–	50	–	–	33	5	–	25	1	–	20	–	–	16	8	–	14	3	–	12	6

A simító-sajtó

A simító-sajtó (Glättpresse), egy oly segéd-eszköz, amely a nyomtatványt kisimitja. Ez okból a nyomtatványok ívenként fényezett papirlemezek közé rakatnak és a sajtóban bepréseltetnek, hogy ne csak a papiros visszanyerje eredeti fényét, hanem, hogy a nyomtatás után a betűk kidomborodásai is kisimittassanak.

VIII. RÉSZ A helyesírásról

A mondatjelek használata

Magyar nyelvben a mondatjelek a következőképp használatnak:

1. A vessző (,) használatik:

- a) minden közbeszúrt mondat előtt és után, valamint minden visszahozó névmás előtt is;*
- b) minden rövid elő- és utómondat között, ha egymástól függők;*
- c) az összevont mondatokban az egymás után következő szavak között, midőn e két kötszó: és – vagy nélkül állanak.*

2. A pontosvessző (;) használatik:

- a) a hosszabb elő- és utómondatok között;*
- b) a hosszabb alárendelt mondatok között, melyek egymásra vonatkoznak, kiváltképp, ha a második mondat az elsővel e kötszók által: de tehát, azért, mégis, csak, úgy, hanem, azonban stb. összekötve vagyon,*

3. A kettőspont (:) használatik:

- a) a hosszabb körmondatban, hogy az előmondat az utómondattól elosztassék;*
- b) midőn idézve fordul elő a mondatban;*
- c) e szavak után: mint és ugyan.*

4. Pont (.) használatik:

- a) a teljes értelmű mondat végén;*
- b) a megrövidített szavaknál.*

6. Kérdőjel (?) használatik: minden kérdőmondat végén.

6. Felkiáltójel (!) oly mondat után használatik: *mellyel valami parancsoltatik, vagy valaki hivatik, valamint az indulatszók után is.*

A nagy kezdőbetűk használata

A szók kezdő betűit nagy betűvel írjuk következő esetben:

- 1. A beszéd és verssor elején. Tehát minden kezdetnél.*
- 2. Végpont után, vagy kettőspont után is, ha idézés következik.*
- 3. A tulajdon neveknél.*
- 4. A cimeket s azon szavakat, melyek a megszólított személyre vonatkoznak, úgy szinte a könyvek idézett cimeit is nagy kezdőbetűvel írjuk.*
- 5. Nagy betűvel írjuk a szót még a kérdés- és a felkiáltójel után is, ha ezek a mondatot befejezik, azaz: ha végpont helyett állanak.*

k.

IX. RÉSZ

Az egészségügyről

Néhány egészségügyi észrevétel

Általán ismeretes az, hogy a nyomdászok legsűrűbben légzőszerv-bajokban szenvednek; ez okból tán nem lesz felesleges, ha e kis könyvben is az egészség fenntartására szolgáló következő egészségügyi tanácsokat adjuk:

- 1. Kíváncos, hogy a nyomdász jól táplálkozzék s hogy gyakran fürödjék.*
- 2. Kíváncos, hogy a nyomdász rendes életű legyen s a mennyire lehetséges, mellőzze a dohányzást s a szeszesitalok helyett gyakran tejet igyék és a szabadban sétáljon.*
- 3. Kíváncos, hogy a nyomdász arra is ügyeljen, hogyha netán ujjai sebesek, hogy azok a nagyobb baj elkerülése miatt teljesen begyógyíttassanak; e célra pedig igen jó szer az álomszer (Laudanum) használata.*